

Maatschappij- bewust begeleiden: een tegenlied

Jikke **DE RUITER**

J. de Ruiter is autonoom coach, gesprekstainer en neerlandicus vanuit haar bedrijf Comtab te Utrecht. Websites: www.jikkederuiter.nl en www.comtab.nl. E-mail: j.de.ruiter@comtab.nl.

INLEIDING 'Vierendertig manieren om niet te breken als alles mis dreigt te gaan', 'De vier sleutels tot ultieme wijsheid en zelfbeheersing', 'Achtien stappen naar geluk', 'Zeven manieren om tot succes te komen': de laatste tijd worden we via vakbladen en -literatuur overspoeld door een stappendwang die menig coach doet zuchten. Wat voor beeld moet een beginnend coach krijgen van ons vak, wanneer hij op deze manier geconfronteerd wordt met een versimpeling van ons werk, een afvlakking van wat we met elkaar te leren hebben en een verplating van de mens met wie we te maken hebben?

Als begeleiders, of zo je wilt coaches, verworden we op deze manier tot alwetende tovenaars die de maakbaarheid van het leven in hapklare brokken, in jip-en-janneketaal en direct toepasbaar kunnen verkopen. Een beginnend coach liet me weten niet te durven aanvangen met haar werk want: 'Ik weet dat allemaal niet: ik heb geen antwoord op de problemen, kom niet tot het grote inzicht en voel me niet comfortabel met de plek die ik moet innemen ten opzichte van mijn klant.' Om maar eens een coachfrase te gebruiken, dit voelt niet goed. Met als gevolg dat ik met een zekere gene laat weten coach te zijn, als iemand naar mijn beroep vraagt.

Waar is de coachee met zijn context, waarin vragen, problemen en zorgen ontstaan? En waar is de gepaste bescheidenheid van zijn begeleider, die toch immers ook niet de wijsheid in pacht heeft en zelf waarschijnlijk in het eigen leven dezelfde thema's moet uitwerken als zijn klant? Het wordt tijd om de metafoer van de kanarie in de kolenmijn weer eens uit de kast te halen; het vogeltje dat gekooid meeding in de mijn, als waarschuwingssysteem voor giftige stoffen. Zodra het vogeltje ging fluiten en daarna dood neerviel, moesten de mijnwerkers maken dat ze uit de mijn wegwamen. De uitdrukking wordt tegenwoordig gebezigd om te refereren aan een persoon of fenomeen dat ons vroegtijdig waarschuwt voor een komende crisis.

SAMENVATTING

Hoe zijn maatschappelijke ontwikkelingen van invloed op ons werk als professioneel begeleider? Hoe gaan wij met deze invloeden om? En wat doen wij ermee als beroepsgroep? Past het ons om onze stem in het maatschappelijk debat te laten horen? De auteur betoogt dat ons werk zoals we het nu doen, niet compleet is en dat wij als begeleiders de samenleving samen met onze cliënten moeten onderzoeken om tot eigentijdse antwoorden te komen. Daarvoor hebben we nieuwe professionele patronen nodig, moeten we andere competenties toevoegen aan ons repertoire en dient onze professionele taal kritisch te worden gezien. Door citaten te gebruiken van de grote denkers van nu laat de auteur zien dat het kapitalisme door zijn hoeven zakt en de mens achterlaat die niet mee kan, waardoor de samenleving psychiatriseert. Tegelijkertijd zorgt de technologie ervoor dat ons wezen maakbaarder is dan ooit, tenminste voor degenen die toegang hebben tot die ontwikkeling. Het antwoord van de begeleider en ook van de beroepsverenigingen op deze ontwikkelingen blijft achterwege.

Dit soort signaaldragers, die sneuvelen door een vergiftigde omgeving, zijn er nu ook. We krijgen ze met regelmaat in de coachpraktijk. Het zijn de dragers van wat ziek is in onze samenleving. Ze ervaren de ziekte individueel en hebben daardoor het gevoel niet mee te kunnen komen, terwijl zij juist de fijngevoeligen zijn die ons iets kunnen leren over de bedreigende giften in onze wereld. Wat is er van ons nodig, om recht te doen aan de signaaldragers? Hoe kunnen we ons vak verder ontwikkelen, opdat we meer bijdragen aan het opschonen van ons leefmilieu? Hoe kunnen we verder werken aan onze professionaliteit?

Manon Ruijters (2016) veronderstelt dat professionaliteit vraagt om een bewuste, gedragen keuze om op

een bepaalde manier met je vak bezig te zijn, 'vanuit een gemeenschappelijk beeld van kwaliteit gerelateerd aan het vak. Het wordt gedragen door waarden en normen, door persoonlijke opvattingen over het vak, door de kleur die je daaraan geeft'. Ons werk heeft - of we dat nu willen of niet - een normatief karakter; we hebben invloed, krijgen daarbij nauwelijks normen van boven opgelegd en verrichten ons werk vrijwel autonoom. Daarom wil ik nu eens de knuppel in het hoenderhok gooien, om onszelf uit te dagen om na te denken over de ethische en morele vragen van nu.

DE WERELD Om de kanarie goed te leren verstaan, kun je beginnen met onderzoeken waarom hij zo gevoelig is voor bijvoorbeeld methaan, wanneer dat is ontstaan in zijn persoonlijke biografie en hoe hij te helpen is met een op maat gemaakt kapje voor de snavel, zodat hij niet het loodje legt. Maar dan gaan we voorbij aan zijn boodschap over het gevaar van de giften. Daarom is het interessanter om te beginnen met zijn omgeving. Wat is daar aan de hand en waar wordt hij ziek van? Mijn eerste vraag om te komen tot een gezonde, professionele begeleiding van de metaforische kanaries is dan ook: hoe is het gesteld met onze samenleving? Als ik de media mag geloven, lijken we tot een soort climax te komen: een breekpunt. Of, positiever geformuleerd: een keerpunt. Het klimaat, IS, aanslagen, president Trump en, wat dichterbij huis: de boze blanke versus de intellectueel, de zwartepietendiscussie, politiek met een partij voor niet-stemmers, burn-out nu ook bij jongeren, verborgen armoede onder zzp'ers, ouderen (en inmiddels ook wat minder oudere mensen) die geen reden zien om nog te leven - wat we eufemistisch een 'voltooid leven' noemen - en als reactie op de globalisering nationalisme, naar binnen gerichtheid, het populisme, inmiddels al onderverdeeld in rechts en links populisme, verkeerd en goed populisme en wat dies meer zij.

Via deze media en natuurlijk onze eigen ervaring komen we dus al een eind in onze beeldvorming over wat er gaande is. Maar omdat we sinds de 'vertrumping'

het waarheidsgehalte van wat tot ons komt moeten loslaten, raadpleeg ik liever maatschappijcritici, die het tot hun missie hebben gemaakt om ons op filosofische wijze te confronteren met al dan niet gewenste samenlevingsverschijnselen, waarvan we met elkaar iets moeten gaan vinden. Daarom gebruik ik ter diagnostisering van onze maatschappij een aantal van deze bronnen. Ten eerste Slavoj Žižek, een beroemde en beruchte Slavische maatschappijkritische filosoof. Daarnaast Dirk de Wachter, Belgisch psychiater en auteur van *Borderline times*, die ik in 2015 heb geïnterviewd om zijn maatschappijvisie te achterhalen. En ten slotte *De volmaakte mens*, een tv-documentaire van Bas Heijne, in 2014 uitgezonden door de VPRO. In deze serie onderzoekt hij de gevolgen van de technologische ontwikkelingen voor onze wereld en onze identiteit. We beginnen met Žižek (Žižek & Daly, 2005). Hij confronteert ons met de gevolgen van het neoliberalisme. 'Ik denk dat veel mensen die vandaag de dag tegen de kapitalistische globalisering zijn, erop blijven rekenen dat er een externe grens is aan het kapitaal. Het idee is dat de kapitalistische expansie niet alomvattend kan zijn en dat we op enige externe grens zullen stuiten', stelt hij. 'Zo zijn bijvoorbeeld de milieuactivisten geneigd te denken dat er op een bepaald moment een ecologische grens is bereikt aan de ontwikkeling en dat dit ons ertoe zal dwingen het kapitalisme achter ons te laten of (om een term uit de zakenwereld te gebruiken) om het grondig te herstructureren. Anderen beweren dat er een bepaalde ethisch-politieke grens is. Er zijn sociaalpsychologen die zelfs geloven dat er een psychische grens is, in de zin dat het hedendaags kapitalisme ons letterlijk in de klinische betekenis van het woord krankzinnig maakt.' Het hedendaags kapitalisme maakt ons dus ziek, vindt Žižek.

Dirk de Wachter (De Ruiter, 2015) sluit daar, vanuit zijn ervaring als psychiater, als volgt op aan: 'Ik zie op het moment rijen wachtenden die bij mij op consultatie willen komen. Als men morgen het aantal psychiaters verdubbelt, hebben zij overmorgen weer veel te veel werk. De wereld psychiatriseert. Iedereen in die gelukkigheidsmaatschappij lijkt ongelukkiger dan

ooit. We zijn jaloers, angstig, bang om te verliezen wat we hebben, en we zijn afgunstig op hen die nog meer hebben dan wij. Heel deze tijd is in eenzaamheid ziek en dus denk ik: dat moeten we niet behandelen en daardoor versterken, maar dat moeten we te gronde durven denken.' Die doorgeschoten cultuur van steeds meer (een 'nooit-genoegcultuur'), die samenhangt met ons economisch systeem en die ons in de voorbije jaren zeer veel weelde en goeds heeft gebracht, lijkt haar grenzen bereikt te hebben, aldus De Wachter (persoonlijk mededeling).

Is dat het geval? Ik vrees van niet. Een deel van ons zal namelijk kunnen profiteren van de technologische ontwikkeling waardoor we gedrag en zelfs herinneringen kunnen veranderen. Binnen afzienbare tijd kunnen we ook ons karakter en onze genen door middel van een kleine ingreep aanpassen aan wat we maar willen. Er komt dus een gigantische uitdaging op ons af. De serie *De volmaakte mens* laat dit zien. De wetenschapper Lone Frankc, die in het programma geïnterviewd wordt (Heijne, 2015), vertelt hoe we nu al door een injectie meer extrovert kunnen worden. Er is dus een medicijn tegen introversie. Wat gaan we dan doen? Na een functioneringsgesprek even bijvullen? Wat betekent dit voor onze toekomst? Wat betekent dit voor ons vak? Willen we dit?

De Amerikaans filosoof Michael Sandel, die ook in het programma aan het woord komt, sluit daarbij aan: 'Wat deze ingrepen ten doel hebben, is dat we ons kunnen voegen in de sociale rollen die we hebben. We veranderen onszelf door biotechnologie om te kunnen passen in de wereld die we zelf zo hebben ontworpen. Dat doen we liever dan deze wereld te bevragen en het debat erover aan te gaan. Degenen die verliezen bestempelen we zo als "ongeschikt"' (Sandel, 2016).

DE MENS Hoe is het gesteld met onze klanten en hun kooi? Deze wordt gevormd door onze systemen, mechanismen van regelgeving en controle. Ze beheersen, zodat winsten gemaximaliseerd kunnen worden vanuit het economisch dogma: we moeten groeien, groeien en nog meer groeien. Een schrijnend voor-

beeld hiervan is wat eind 2016 aan het licht kwam: het protocol van een verzorgingstehuis dat voorschrijft dat demente bejaarden maar driemaal per dag naar de wc mogen. De verzorger schaamde zich dood; hij wilde het wel anders, maar was aan regels gebonden. Er werd schande van gesproken, in het bijzonder door de staatssecretaris, terwijl het feit dat dit soort regels worden gesteld, voortkomt uit zijn beleid. Je kunt als individu wel aan het systeem ontsnappen, door eruit te stappen. Maar dan loop je wel risico dat je je salaris en pensioen kwijtraakt. Zo zit je gevangen in een gouden kooi.

De sociologe Christien Brinkgreve, zelf overspannen geweest, stelt in *Trouw*: 'Vaak is er sprake van pletende systemen die de energie langzaam uit je zuigen, totdat je het gevoel krijgt zachtjes te sterven. Dat gebeurt in organisaties, in bedrijven, maar net zo goed in gezinnen. En een cursus mindfulness of een herbronningsweekeinde is dan toch niet meer dan een reparatieoefening. Wil de energie weer gaan stromen, dan zullen de verhoudingen moeten veranderen en zal er meer ruimte moeten komen voor de dingen en gedachten die niet in het systeem passen' (Brinkgreve, 2016).

Het systeem vraagt niet alleen alle aandacht, maar ook gehoorzaamheid. En dat veroorzaakt stress; we moeten ons committeren aan disfunctionele regels en stappenplannen, waarvan we weten dat ze ons niet brengen wat er nodig is. Niet alleen helpen ze niet, ze werken averechts. Wie hier niet meer tegen opgewassen is, mag van zijn manager naar de coach. De onuitgesproken opdracht aan de coach is dan wel: zorg dat deze medewerker zich weer goed invoegt en ingevoegd kan blijven in de organisatie. Het is niet de bedoeling dat de coach zijn cliënt leert de organisatiepraktijk ter discussie te stellen.

Er is nog een ander aspect van belang in het betoog van De Wachter: de ideologie dat de mens van nu moet genieten, moet streven naar geluk om zich te kunnen handhaven in de wow-maatschappij die we hebben gecreëerd. Is het leven niet leuk, dan doen we iets niet goed. We werken dan niet vanuit onze passie of talen-

ten en moeten geholpen worden. Er is een plicht om gelukkig te zijn. Tegelijkertijd stelt Zizek: 'What is our ultimate horror? To be fully filled in so I desire no longer.' Dit leidt tot een zogenoemde 'bore-out', met daaruit volgend de vlucht in verslaving aan drugs, drank, sex, games, werk of (wat meer verheven) spiritualiteit.

DE COACH Als we kritisch bezien hoe wij ons in ons vak verhouden ten opzichte van de genoemde ideologieën, valt op dat onze werkwijze gestoeld lijkt op sport- en psychologische wetenschappen, waarbij de 'quick fix', breinbeïnvloeding, spirituele exercities en psychoanalytische werkwijzen flink vertegenwoordigd zijn in de literatuur. Meestal komt het erop neer dat we geleerd krijgen hoe we de kanarie weer op zijn pootjes kunnen zetten, zodat hij weer mee kan in de mijn om zijn noodsignaal te fluiten. Zo wordt de coach de (weliswaar zeer empathische) handhaver van disfunctionele en onmenselijke maatschappelijke patronen. Uitspraken als: 'Alles is tijdelijk, zelfs dit!', 'Jij bent uiteindelijk degene die kunt kiezen hoe je hier mee omgaat', en: 'Op eigen kracht', werpen de kanarie terug op zichzelf, zonder rekening te houden met zaken waar hij gewoonweg geen invloed op heeft, maar waar hij wel mee moet zien om te gaan. Komen bovendien de veertien stappen naar persoonlijk geluk ter sprake, dan werken we mee aan een tweedeling tussen succesvollen en losers. En zo wordt ons vak zelf signaaldrager van venijnig versimpelend populisme; een kernpatroon in het maatschappelijk debat. Coaches, zelf soms de kanarie, zouden in samenwerking met de kanaries van nu de aangewezen personen moeten zijn om deze problemen te depersonaliseren, zodat de drager zich geen mislukking maar juist een boodschapper voelt. Perfectionisme, burn-out, keuzestress en echtscheiding - het zijn geen vraagstukken voor stappenplannen, maar onderzoeksgebieden die ons allemaal aangaan. Dat vraagt om een doordacht mens- en wereldbeeld, waarbij niet alleen psychologische wijsheid maar ook maatschappijkennis en een stevig gefundeerde visie op de moderne mens verweven moeten zijn.

Onze beroepsverenigingen hebben hier mijns inziens een grote rol in. Binnen dat kader kunnen we ons, via maatschappijkritische reflectie, bezinnen op de vraag of onze werkwijze nog wel aansluit bij wat nodig is voor de cliënt. Dit gebeurt nog veel te weinig.

Dat we ons organiseren, om met elkaar te bouwen aan professionaliteit, is uiteraard prachtig. Hierdoor kan ons vrije beroep toch serieus genomen worden en kunnen we opdrachtgevers geruststellen. Inmiddels zijn de meeste initiatieven echter ook systemen geworden, met protocollen en regels die buiten discussie lijken te staan. De registratie-eisen werden bijvoorbeeld een gouden kooi. Onze opdrachtgevers verlangen een keurmerk, dus wringen we ons in een keurslijf van zelfopgestelde regels. En we betalen, tegen heug en meug, commerciële opleidingsstarieven voor scholing en workshops, gegeven door collega's. Zo wordt de vereniging of stichting een markt, in plaats van een vrijplaats om met elkaar te leren.

Belangrijker nog vind ik het volgende: de verenigingen laten zich naar buiten nauwelijks horen en komen in het maatschappelijk debat niet op voor de kanaries. We werken individueel, met teams, met organisaties, maar het grotere plaatje - de invloed die we maatschappelijk gezien kunnen hebben - laten we liggen. Wat is het bestaansrecht van een beroepsvereniging, als deze alleen naar binnen kijkt, terwijl ieder lid geconfronteerd wordt met de problemen waar mensen mee kampen?

We kunnen een voorbeeld nemen aan het Nederlands Instituut voor Psychologen (NIP) dat zich, bij het debat over 'voltooid leven', uitsprak over de zorgen van psychologen rondom een eventuele verruiming van de Euthanasiewet (Nederlands Instituut voor Psychologen, 2016). Het NIP vond de argumentatie te eenzijdig, omdat geen rekening werd gehouden met de context waarin de ouderen tegenwoordig leven. Dit past naar mijn mening bij professionals die begaan zijn met en opkomen voor de klant en diens leefomgeving.

WAT IS ER NU NODIG? Zizek stelt: 'Het leven gaat altijd gepaard met een zeker exces, iets waarvoor het

leven op het spel gezet kan worden. Dit is waarom ik geloof dat men tegenwoordig meer dan ooit begrippen als eeuwigheid, vastberadenheid, moed en heldendom moet rehabiliteren. (...) Ik geloof dat we de notie van een volledig engagement moeten rehabiliteren en daarmee de moed om risico te nemen.' De Wachter poneert het volgende: 'Zouden we dan niet beter een beetje minder gelukkig zijn, zeg? Daar bedoel ik niet mee dat mensen veel verdriet moeten hebben en ziek moeten worden, maar dat zij kunnen leven met tekorten die eigen zijn aan het aardse leven.' En in *De volmaakte mens* reageert filosoof Michael Sandel op de technologische ontwikkelingen: 'Hoe meer controle we nemen over onze aard en eigenschappen, hoe slechter we worden in het accepteren van onze eigen natuur en de natuur in het algemeen. Drie morele pijlers raken hierdoor verwrongen: nederigheid, verantwoordelijkheid en solidariteit. Dit zijn de pijlers die we met elkaar moeten herstellen.'

Hoe kunnen we dit vertalen naar ons vak? René Gude, de onlangs overleden Denker des Vaderlands, vatte dit als volgt samen: 'Als [bijvoorbeeld] veel mensen burn-out zijn en je als coach iemand gaat helpen die daarmee worstelt, dan is diegene niet ziek, maar heeft hij of zij te maken met een samenlevingsprobleem dat ook hem of haar is overkomen, net zoals vele anderen. Dat is een tegenslag die overwonnen moet worden. Een coach kan zijn cliënt samenbrengen met anderen die met hetzelfde worstelen, en dan de algemene context analyseren, waardoor iemand al meteen ontslagen wordt van het idee: ik klop niet.' Dit is dan geen zelfhulpgroep, in de oude betekenis van het woord, maar een leergroep die met behulp van een coach de samenleving onderzoekt, kijkt wat er mis is, een idee ontwikkelt hoe het anders kan en met elkaar daaraan probeert bij te dragen. Zo raken de kanarie en zijn coach ingebed en geëngageerd.

WAT VRAAGT DIT VAN ONS? Een herziening van ons profiel, een herziening van onze visie op ontwikkeling en een herziening van onze onderlinge samenwerking zijn hard nodig. Het wordt tijd dat we meer nastreven

dan de persoonlijke ontwikkeling van onze cliënt, en we ons tevens durven te verzetten tegen de schade die we tegenkomen vanuit een visie op hoe we met elkaar willen leven. Laten we behouden waar we goed in zijn: empathie, luisteren, vragen stellen en confronteren, kortom, de cliënt helpen tot inzicht te komen in de eigen situatie en te emanciperen. Maar laten we ook de deuren openen en samen naar buiten kijken. Wat gebeurt daar en wat is de relatie met het probleem dat iemand ervaart? Wat is daar nu nodig? En, om dat goed te kunnen doen: laten we leren van de denkers van nu. Zo worden wij professionals die het gewoon zijn om de samenleving te onderzoeken en beïnvloeden, en die de politieke attitude die daarbij hoort omarmen. Professionals die zich dus niet alleen engageren met het individu, het team en de organisatie, maar ook met de maatschappij. Zo worden wij weer leerling, maar nu van onze cliënten. Zij kunnen ons tonen wat ons allemaal aangaat. Zo ontstaat een rolmodel voor de dialoog, door samen met cliënten hardop te denken en filosoferen, zodat men niet langer op zichzelf teruggeworpen wordt en, naar binnen gekeerd, een eigen antwoord moet zien te vinden. We hebben elkaar nodig voor creativiteit en vindingrijkheid, en voor een nieuw moreel kompas.

Ik gun de begeleider van de toekomst daarom dat coachopleidingen lessen maatschappijfilosofie in het curriculum opnemen en van daaruit een leergang in visievorming over mens en wereld. Een methodische koppeling van maatschappelijk en persoonlijke ontwikkeling kan in het programma benadrukt worden. Ten slotte gun ik het onze samenleving dat beroepsverenigingen zich gaan mengen in het publieke debat. We zijn met velen en zouden aanzienlijk meer invloed hebben, als we ons wat meer zouden buigen over de maatschappelijke uitdagingen van nu en daarin professioneel stelling zouden nemen. Op die manier voegen we als beroepsgroep bewust iets toe aan de maatschappij - dat is het appel aan ons.

Laat ik in dat verband nog één citaat opnemen, van Paul Scheffer: 'Een tegenmelodie (...) is een noodzakelijke correctie op het vooruitgangsgeloof, omdat de

mens altijd een risico is voor anderen en voor zichzelf, al was het maar omdat alle handelen onbedoelde gevolgen heeft' (Scheffer, 2016). Ik hoop dat de lezer

mijn betoog beschouwt als tegenmelodie, met als enige doel te komen tot een zuiver, meerstemmig en eigentijds lied.

LITERATUUR

- Brinkgreve, C. (2016). Het gevoel een afgedankte muntsoort te zijn. *Trouw*, 12 november.
- Harari Yuval, N. (2017). *Homo Deus. Kleine geschiedenis van de toekomst*. Amsterdam: Thomas Rap.
- Heijne, B. (2015). Lone Franck in *De volmaakte mens* (VPRO).
- Nederlands Instituut voor Psychologen (2016). *Visie op voltooid leven*. Internet: www.nip.nl.
- Ruijters, M. & Simons, R.-J. (2015). *Je binnenste buiten*. Deventer: Vakmedianet Management.
- Ruiter, J. de (2015). In gesprek met Dirk de Wachter. *Tijdschrift voor Coaching*, 2015.
- Sandel, M.J. (2016). *Rechvaardigheid*. Utrecht: Ten Have.
- Scheffer, P. (2013). *Alles doet mee aan de werkelijkheid*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Vandamme, R. & Ruiter, J. de (2010). *Wat als mijn cliënt een ui is. Gevecht tegen clichés in coaching*. Oostende: Vandamme Instituut.
- Zizek, S. & Daly, G. (2005). *De politiek van het genot*. Utrecht: Klement.

- Netwerk van 2100 professionals
- Kennisbank en Tijdschrift voor Begeleidingskunde www.lvsc.eu/kennisbank
- Beroepsregistratie voor coaches en supervisoren

Ontmoet Europese vakgenoten tijdens Summer University Rotterdam www.SU2017.eu

WWW.LVSC.EU

Landelijke Vereniging voor Supervisie & Coaching